

Laïcitat i Interculturalitat

Practicar la interculturalitat en espais
laics: utopia o repte?

1 de juny de 2018
Barcelona

FUNDACIÓ
FERRER I GUÀRDIA

Les jornades Laïcitat i Interculturalitat són el resultat del treball col·laboratiu entre l'Escola Lliure el Sol, Casals de Joves de Catalunya i la Fundació Ferrer i Guàrdia.

Aquestes jornades neixen de la voluntat de reflexió i de millora. Les entitats laiques i progressistes tenen la voluntat d'esdevenir més diverses, de ser un reflex de la societat i de l'entorn en el que desenvolupen la seva pràctica; per això, l'objectiu és crear un espai de debat, de formació i reflexió sobre el concepte de la laïcitat i sobre quin pot ser el seu encaix amb el paradigma de la interculturalitat.

La finalitat d'aquestes jornades és que les entitats laiques puguin reapropiar-se del concepte "laïcitat" des del diàleg amb la interculturalitat i reconsiderar la definició de "laïcitat" la qual és un concepte dinàmic i viu que ha anat canviant, a l'igual que la nostra societat.

Escola Lliure el Sol

L'Escola és una institució no lucrativa creada per la Fundació Ferrer i Guàrdia i Esplais Catalans el 15 de gener de 1992 i que immediatament s'acredita com a escola de formació d'educadors en el lleure. Al llarg d'aquests 25 anys s'hi han associat progressivament l'Associació de Casals i Grups de Joves de Catalunya, la Fundació Terra, Acció Escolta de Catalunya, la

Joventut Europea Federalista, XarxAteneu, Cooperació i Encís sccl.

L'objectiu de l'Escola és impulsar el coneixement i el creixement dels activistes, dirigents i treballadors/es de l'educació popular i la economia social, per la millora de les condicions de vida de la ciutadania a través de la formació i difusió del coneixement.

Casals de Joves de Catalunya

Casals de Joves de Catalunya és una federació que agrupa associacions juvenils per l'autogestió, la democràcia, la laïcitat i la transformació social.

Desenvolupen activitats de lleure juvenil que busquen la implicació dels i les joves, i treballen conjuntament amb la idea d'optimitzar recursos, intercanviar experiències i donar suport a tots els projectes que sota els principis que comparteixen vulguin sumar-s'hi.

Fundació Ferrer i Guàrdia

La Fundació Francesc Ferrer i Guàrdia és una entitat sense afany de lucre que des de 1987 treballa en l'àmbit de la joventut, l'educació, la participació democràtica, la ciutadania europea i les polítiques públiques, en general. És un think tank generador de coneixement que des de la investigació social aplicada, aporta propostes estratègiques i assessoraments a les administracions públiques i a les entitats.

La Fundació Ferrer i Guàrdia dona suport al moviment associatiu i té aliances amb entitats d'educació popular arreu del territori català. És en el marc d'aquest suport a l'associacionisme educatiu que la Fundació organitza aquestes jornades.

Joffre Villanueva

Llicenciat en Ciències polítiques. Ha estat Secretari General del Moviment Laic i Progressista, portaveu de la Lliga per la Laïcitat i ha col·laborat en diverses publicacions sobre laïcitat.

Actualment és assessor d'Educació, Infància i Joventut de l'Ajuntament de Barcelona. És patró de la Fundació Ferrer i Guàrdia.

Ainhoa Nadia Douhaibi

Tècnica del Programa BCN Interculturalitat de l'Ajuntament de Barcelona. Ha estat educadora social en centres d'acollida amb infància migrada i sense referents adults al territori. Professora d'anglès. Ha investigat sobre mecanismes repressius de la política migratòria: Racisme Estructural i el Règim de Deportació.

Jessica González

Politòloga, postgrau en Societats Africanes i Desenvolupament (UPF, Barcelona), especialitzada en Comunicació pel canvi Social (Ohio University, USA). Ha participat com a investigadora i consultora en projectes internacionals en temes d'interculturalitat, comunicació, perspectiva de gènere, emprenedoria i salut pública. Actualment exerceix com a Coordinadora de Projectes Interculturals del Centre d'Estudis Africans i Interculturals (CEAi).

Òscar Esteban

Director de la Fundació Tot Raval. Llicenciat en Ciències Polítiques i de l'Administració per la Universitat Autònoma de Barcelona i amb estudis en direcció d'organitzacions no governamentals ("Funció gerencial a les organitzacions no governamentals de desenvolupament (ONGD)") a ESADE. Ha desenvolupat la seva carrera professional en organitzacions de l'àmbit social i educatiu, on ha estat director de la Federació de Mares i Pares d'Alumnes de Catalunya (FaPaC) i de la Fundació Escolta Josep Carol. Destaca també la seva participació dins el moviment escolta.

Què és la laïcitat?

Joffre Villanueva

No hi ha una laïcitat canònica, és a dir, totes les definicions es desenvolupen a partir d'experiències en els diferents països del món els quals es declaren com a laics, i un cop analitzats, relacionem una sèrie de mínims comuns entre ells. Tot i que molts cops existeixen petites incongruències en els sistemes d'aquests països definits com a laics.

Existeixen dos conceptes de laïcitat que cal tenir en compte a l'hora de definir aquest terme. Per una banda, es troba la **laïcitat política**. El primer pilar d'aquesta és la definició que trobem en un diccionari: la laïcitat és la neutralitat de les institucions en matèria religiosa, metafísica o filosòfica; és a dir, "una institució pública no hauria de posicionar-se sobre l'existència de Déu".

Aquesta qüestió no pertany a l'àmbit legal. Un segon pilar de la laïcitat política és la llibertat de consciència a la qual tothom té dret. Cada individu ha de poder pensar lliurement i practicar el seu culte. Evidentment, tota llibertat té uns límits. Finalment, el tercer pilar és la igualtat de drets i la igualtat en l'accés a l'espai públic essent creient o no creient. A aquests 3 pilars hi afegim la idea d'una escola laica, on no hi ha presència de religions, sinó que s'imparteix un currículum definit a partir de criteris pedagògics i científics.

Per l'altra banda, es troba la **laïcitat filosòfica**: una societat tolerant on es troben diferents formes de vida, de pensar, de creure, amb diversitat religiosa i capacitat per conviure. La laïcitat filosòfica defensa l'antidogmatisme, és a dir, la idea de discutir qualsevol dogma i desafiar qualsevol poder que defensi que hi ha veritats que no poden ser discutides. La laïcitat defensa la idea d'una vida *prosaica* formada per veritats provisionals, però molt més aptes per a ser feliços que les grans veritats dogmàtiques i inqüestionables. La vessant filosòfica de la laïcitat, sobretot, és antidogmàtica.

¹ A cada un dels ponents se'ls va presentar una pregunta individual i personalitzada pertanyent al coneixement i experiència que disposa. Un cop finalitzada la primera ronda de preguntes, se'ls va exposar una pregunta conjunta.

Fent ús d'una metàfora es podria dir que "laic és el cognom i el nom propi és la creença individual. És a dir, la laïcitat és la relació que ens engloba a tots. Una persona pot ser atea i laica, musulmana i laica, catòlica i laica, etc."

Aquesta imatge ens remet a la idea filosòfica de noció de primer i segon ordre. Les creences de primer ordre són allò que pensem dels fets i del món. Jo puc afirmar que "El pernil de jabugo és menjar dels Déus" però algú altre pot dir "Déu va fer el món en sis dies" o "Els Amics de les Arts són insuportables", o "el Barça és millor que el Betis". Fins aquí, el que cadascú pensa.

Les creences de segon ordre són allò que pensem sobre el que pensem. És a dir, quin valor de veritat té una proposició. I aquí és on la cosa es complica. Jo puc pensar que "Déu va fer el món en sis dies" i estar-ne plenament convençut, però no tenir massa problemes en parlar-ne amb gent que opina el contrari i conviure-hi. O puc identificar-me de tal manera amb Linux que acabi odiant als usuaris de Mac, Windows, i a qui es posi per davant.

Si ens hi fixem, l'afirmació "Déu va fer el món en sis dies" té moltes més implicacions (metafísiques, religioses, científiques, morals) que "Linux és millor que Windows". La diferència per a la convivència no són els pensaments sinó quina importància donem a aquests pensaments. Dit això, podríem concloure que les creences de segon ordre són l'element determinant a l'hora de valorar la compatibilitat d'una persona o col·lectiu amb la vida democràtica. No són les idees que tenim, el que ens pot portar al conflicte. És que les vulguem imposar o prohibir.

Llavors, l'educació laica ha de treballar, sobretot, en les nocions de segon ordre ja que és on radica principalment el problema. La funció de l'entitat laica no és la de traslladar unes veritats concretes ni un llegat cultural únic i predominant, sinó que ha de donar eines als infants i joves per a que puguin entendre i revisar el seu propi llegat cultural. El paper de l'educador és el d'acompanyar l'infant; que sigui aquest infant qui aporti el seu llegat a l'escola, i col·lectivament, anem descobrint altres interessos i estimulants l'interès per allò desconegut. Aquesta lògica de treball permet que a l'escola o a l'esplai hi entrin el teatre, els contes, les cançons, i les diferents festes i maneres d'entendre el calendari. Tot el món pot entrar a l'aula, però haurà de ser sotmès a escrutini, debat i crítica.

En relació amb la interculturalitat, la laïcitat s'entén com un mètode procedimental per tal d'articular la pluralitat, l'espai públic i la convivència. La laïcitat ha de funcionar com un plantejament molt senzill que ha de servir perquè el màxim de pluralitat es pugui expressar sense que aquesta entri en conflicte. És una forma d'establir uns certs mínims. Però, val a dir que, actualment tots aquests conceptes es *problematitzen* els uns als altres, i es pot passar per sobre d'aquests o, en canvi, intentar treballar-los des de la laïcitat.

Per tant, la laïcitat ha de ser un element de convivència i d'ajuda per entendre's els uns als altres al marge de les diferències que puguin haver-hi, ja que la naturalesa és diversa i les societats tendeixen a la diversitat.

Què entén el Programa BCN Interculturalitat per interculturalitat?

Ainhoa Nadia Douhaibi

El Programa BCN Interculturalitat, que queda inscrit dins d'una institució, defineix la interculturalitat com un paradigma que posa atenció a la possibilitat o impossibilitat de relació

entre diferents persones, les quals són travessades per diferents identitats ètnicoracials, culturals i/o religioses. La perspectiva de la interculturalitat, des de la teoria més crítica, hauria de parar atenció a aquesta diferència racial, cultural i religiosa i l'hauria d'acompanyar de reconeixement i de validesa. No pot existir interculturalitat si no hi ha reconeixement dels diferents codis, formes de pensar, formes de viure i sentir ni reconeixement de les expressions materials que es despenen d'aquestes formes de viure.

Des del Programa BCN Interculturalitat s'utilitzen una sèrie de principis els quals ajuden a materialitzar el concepte d'interculturalitat.

- Reconeixement de la diversitat cultural. Reconeixement de l'altre com a subjecte social, cultural i polític actiu; amb l'objectiu d'aconseguir el pluralisme real i el reconeixement de l'existència real d'aquesta pluralitat i les diferents formes de vida. Aquest principi no pot existir sense una igualtat de drets, equitat i el principi de la no discriminació.
- Igualtat d'oportunitats. Parar atenció en l'accés a la igualtat d'oportunitats i la defensa en l'accés als drets és prioritari. La finalitat d'aquest principi és garantir l'accés il·limitat als drets sense demanar a canvi l'assimilació.
- Diàleg Intercultural. Identificar quins són els obstacles que estan impedit que aquesta relació es doni en termes d'igualtat. Per tant, implica donar atenció a les diferents situacions de discriminació existents, les quals no estan permetent que es doni la igualtat.

Des del Programa (recordant que és una institució), a més a més, es creu en l'obligatorietat de fer una revisió del concepte poder, des del seu sentit més ampli, ja que aquest opera des d'aquesta dimensió de domini en estar adscrita a un context cultural específic, d'un territori específic, on existeix un sistema de valors i creences dominants respecte a la resta. Per tant, el que es desprèn de la institució també tindrà una sèrie de significats, simbologies, formes de fer més validades que les altres. Així és com, en primer lloc, el Programa ha d'intentar plasmar la interculturalitat en aquesta contradicció inherent. La interculturalitat no és finalista, sinó que posa atenció al procés, ha de ser dinàmica i amb constant revisió del seu significat.

Quins són els reptes de la interculturalitat?

Jessica González

Per tal de definir els reptes de la interculturalitat, s'han de tenir en compte els 3 conceptes que s'han explicat amb anterioritat: reconeixement de la diversitat cultural, la igualtat d'oportunitats i el diàleg intercultural. Però, alhora, cal tenir en compte que en aplicar el principi d'igualtat <<tothom és igual>>, no es poden esborrar totes les diferències individuals per arribar a aquest principi, ja que, amb aquest procediment, s'eliminen totes les diferents formes de pensar, sentir, viure i reflexionar de les comunitats *racialitzades*. Per tant, el primer repte de la interculturalitat és que la societat d'un territori accepti el reconeixement profund de tota la diversitat que hi conviu.

Per altra banda, cal parar atenció en el principi d'equitat, que acompanya el principi d'igualtat en la creença que tots som iguals, però no ho som. S'han de reconèixer les diferents posicions que tenen les diferents cultures, al marge d'una classificació superior o inferior, però sí fer un

exercici de reconeixement de la colonització de la cultura per part d'alguns territoris sobre d'altres, com pot ser de l'occident cap a la resta.

Finalment, el diàleg intercultural està relacionat amb un dels reptes principals com és el sentiment de pertinença; entenent el sentiment com a quelcom que es construeix en un espai privat com un procediment individual, però que es reconeix en la dimensió col·lectiva a la qual està lligat.

El gran repte de la societat vers la interculturalitat és lluitar contra el sentiment de colonització intrínsec que carrega cada individu particularment. La interculturalitat no es basa solament en la convivència entre diferents cultures, sinó que també treballa els conflictes que la diversitat desenvolupa i dels que es tendeix a escapar.

Retornant al sistema de les creences de primer i segon ordre, es poden relacionar diferents conceptes amb aquest sistema. Les creences de primer ordre (com ara el catolicisme) són l'etnocentrisme i les creences de segon ordre (el que penso jo del catolicisme) són l'universalisme. A més a més, es podria afegir una creença de tercer ordre (com es comporta el catolicisme davant la resta) que seria la colonització, que es pot dur a terme des de la distància amb una posició de privilegis.

Per això s'ha de tenir en compte aquests elements als nostres llocs de treball, en el moment de crear una política pública, en el moment de crear un currículum escolar o en pensar les activitats d'un espai. S'ha d'evitar caure en el parany de l'ajuda o ensenyança permanent a l'altre des de la posició dominant; s'ha de ser capaç de reconèixer l'altre com un subjecte polític actiu.

Actualment, en l'àmbit de l'educació, s'utilitzen molts referents culturals per dur a terme diferents activitats a l'escola o espais de lleure juvenil com els contes, les cançons o les històries; però aquests no acompanyen a la diversitat social que existeix al seu voltant. El repte principal dels educadors ha de ser fer una revisió del material que s'utilitza en els espais educatius per tal que aquest no es basi en l'etnocentrisme i l'universalisme d'una cultura dominant.

Seguint la línia de la colonització, la separació entre la dimensió de la religiositat i la cultura és irreal. Pensar que la religiositat no forma part de la nostra identitat i cultura és una altra barrera que s'interposa en la implementació de la interculturalitat.

Hi ha molts reptes pendents, però cal prioritzar la *colonialitat* com una de les barreres principals que influeix en l'accés o no als drets i/o oportunitats de les persones de diferents nacionalitats. I també, tenir en compte la no separació de la religió de la cultura, ja que aquesta forma part d'un tot que crea la identitat pròpia de cada individu.

Quins són els reptes de la laïcitat?

Òscar Esteban

Davant la pregunta: “com una entitat laica pot ser un espai per a tothom, on es pugui generar la realització de les diferents cultures mantenint la neutralitat?”. Es creu que els espais laics es troben en un moment de crisi ja que això no està passant a la pràctica. Per exemple, al barri del Raval, part de la població immigrant que va arribar farà uns 15 o 20 anys ha buscat espais on poder desenvolupar la seva religió i/o cultura, però no han trobat els espais corresponents a la pròpia confessió i han hagut de buscar altres alternatives segures, que no han estat les entitats laiques que ja existien al territori. Els espais laics no han sabut generar un espai de confiança i seguretat per tota aquesta part de la societat. Així doncs, un dels reptes principals que tenen les entitats és explicar i divulgar qui són, què fan, què trobaran i quins són els objectius dels espais laics. Un exercici compatible amb aquesta divulgació és l’entrada dels educadors i educadores laics en debats interreligiosos per tal de poder explicar quins són els seus reptes i que des dels diferents col·lectius se’ls vegi com un espai segur i aliat a la seva confessió.

En definitiva, cal fer una revisió i anàlisi molt profunda del funcionament d’aquests espais i ajudar a trencar tòpics. Possiblement, aquests espais laics ja siguin més lliures que aquells en què es professa un culte, però ho seran completament quan aconseguixin ser un punt de trobada per a tots els diferents cultes.

Les entitats laiques i progressistes volen ser més diverses i volen continuar sent referents en matèria de laïcitat. Quins considereu que són els principals reptes? Quins considereu que són els elements que hem de tenir en compte?

Òscar Esteban explica que en el context actual, en què la societat tendeix a segregar, és molt complex treballar amb certs col·lectius, tenint en compte que, fins i tot, existeixen centres educatius completament segregats. El repte ha de ser trencar amb aquest procediment tant en l’àmbit formal com en l’informal: cal compartir escoles per després compartir associacions, entitats de lleure, etc. Com es pot fer? Entrant als espais on no s’espera les entitats laiques per tal de crear zones de socialització per créixer i conèixer la diversitat.

Per altra banda, la Jessica González manifesta que des del reconeixement de la dimensió religiosa de les persones cal que aquestes participin i formin part d’un tot des de la seva identitat pròpia, no malgrat aquesta.

Ainhoa Douhaibi, per la seva banda, explica que els reptes tenen molt a veure amb el tipus de definició de laïcitat que es vol aplicar, i no només com una definició conceptual, sinó materialment com s’aplica aquesta laïcitat: significarà tolerància de l’expressió religiosa més folklòrica? És a dir, s’accepta que una noia porti un hijab i fer canvi d’horaris pel Ramadà o es vol intentar fer un canvi més profund d’un sistema de valors i idees que algunes vegades és contradictori amb alguns valors de base d’altres col·lectius? És en aquest moment en què la laïcitat hauria d’intervenir per tal d’aconseguir que aquestes expressions passin a formar part del conjunt de cultures d’un territori.

A més a més, es remarca la necessitat de posar especial atenció en la institució, ja que els canvis en aquesta són molt més rígids que els canvis que pot dur a terme una com a individu. Cal que la institució no es desenvolupi com un divulgador de creences de segon ordre. Per últim, cal allunyar-se del concepte religiós que té actualment l'Estat espanyol i Catalunya, ja que ha estat molt relacionat amb el nacional-catolicisme, la dictadura, etc.

Finalment, Joffre Villanueva explica que un dels indicadors que les entitats laiques siguin més diverses és la mesura en què arribin a ser més àmplies i a més llocs. És a dir, una entitat serà més diversa a mesura que sigui més representativa de la societat en què es troba. Com més gran sigui la capacitat d'aquesta de sumar gent diferent, més diversa serà.

Cal tenir en compte com s'ha esmentat anteriorment el fenomen de la segregació, el qual no tan sols es troba en l'educació formal, sinó que també és present als esplais i caus. Hi ha barris on aquestes organitzacions tenen llistes d'espera i barris on simplement no existeixen. Per tant, un repte serà fer una revisió de com s'aconsegueix estar presents a tots els barris de la ciutat i evitar la segregació.

Tenint present el colonialisme com base del problema, des de les associacions de lleure, es té el dubte de què ha de ser primer: un decolonialisme des de l'entitat o aconseguir que participin persones d'altres comunitats i sigui a partir d'elles el desenvolupament d'aquest decolonialisme?

Jessica González insta a fer un procés de revisió a escala cultural de privilegis i d'etnocentrisme dins de l'entitat. Això pot ser un pas previ, però no vol dir que s'hagi d'esperar a estar totalment desconstruïdes per avançar. La culpa "de no aconseguir ser més diverses" paralitza. Cal que sigui una revisió constant que després ha de generar canvis de representació, canvis profunds dins de l'entitat i potser, han de ser previs a la crida de nous participants.

Per la seva banda, Ainhoa Douhaibi reflexiona sobre la idea de preguntar-se pròpiament que hi ha d'atractiu en els espais del lleure perquè s'hi apropin les comunitats i les minories. Quines activitats s'hi desenvolupen? Quins espais es respecten? Quin llenguatge s'hi utilitza? Quines són les lluites socials que s'hi plantegen? Amb qui es relacionen les persones que assisteixen als espais?

Diferència entre ideologia-religió-cultura.

Ainhoa Douhaibi exposa que són tres conceptes no tan diferents entre ells. No poden conuiu un sense l'altre. Són conceptes que desenvolupen a l'esser humà i no es poden desprendre d'aquest ja que si no no existirien. Funcionen a partir de la pràctica de l'individu.

² Un cop finalitzades les ponències es va obrir el torn de debat obert per tal que el públic assistent preguntés als ponents sobre qüestions i inquietuds i s'obrí un espai de reflexió i discussió.

Es poden estigmatitzar les persones que no es veuen travessades per una confessió? Hi ha debat sobre la definició d'aquests col·lectius? Existeix aquest debat?

Els ponents estan d'acord en què una excessiva definició pròpia del que és cada persona pot suposar una gran pressió, la qual cosa fa que l'individu s'hagi de posicionar en una banda o en una altra. Cal defensar societats lliures definides lliurement i amb llibertat.

On és el límit de la laïcitat? Si coneixem la laïcitat com un concepte que lluita contra el dogmatisme, allò monolític, rígid, etc; quan identifiquem si la mateixa laïcitat no s'està convertint en un dogma?

Òscar Esteban recupera la idea que la laïcitat és un concepte que ha de viure l'esser humà individualment i l'hem d'entendre com el respecte cap al diferent i cap a l'existència d'aquest. El límit sempre serà molt difícil posar-lo. Cal tenir un espai de diàleg i normalitzar els conflictes usuals. Alhora, cal allunyar-nos de l'extremisme laic, aquell que s'entén com un dogma negacionista del diàleg. L'objectiu ha de ser explicar que és el laïcisme i com aquest treballa i abraça la resta de confessions. Si es defensa aquesta laïcitat, no s'arribarà a límits.

Joffre Villanueva recalca que la laïcitat ha de tenir la capacitat d'articular la diversitat i la pluralitat i que aquest s'expressi de forma fèrtil. La laïcitat serà útil sempre que estigui en debats com aquest, relacionada amb la interculturalitat.

Hi ha la sensació de revisió pròpia en tots els sentits sempre, però potser, l'entitat hauria de posicionar-se envers altres problemàtiques (desnonaments, CIEs, etc.) per tal de poder obrir fronteres i ser visibles com un espai per a tots. No tan sols fixar-nos en l'àmbit de la religió.

Els ponents estan d'acord en què s'ha de mantenir el debat sobre tot allò que ens envolta i ens hem de posicionar en tot allò que ens afecta com a comunitat i/o col·lectiu. Cal reconèixer les lluites que ens impliquen i fer estratègies per poder avançar. En tot cas, però, és imprescindible, però, una revisió pròpia.

Les coordinadores d'esplais i casals, com a espais pseudo-institucionalitzats, han de tenir la responsabilitat de fer aquesta reflexió sobre laïcitat i interculturalitat, ja que són entorns per on passa part de la població.

La laïcitat és filla d'un moment històric i cal revisar i reflexionar sobre la seva continuïtat en la història. La laïcitat responia a unes preguntes que actualment han canviat, i per això cal fer-ne una revisió profunda.

La laïcitat forma part d'un tot, amb la defensa d'una vida plural i diversa.